

“Wie de geschiedenis niet kent is gedoemd ze te herhalen”

Meestal gaat het goed

Van de meer dan 2,5 miljoen leerplichtige kinderen in Nederland, gaat jaarlijks het merendeel “gewoon” naar school. Leerling, ouders en school zijn samen heel goed in staat om passend onderwijs te realiseren. Als zich al problemen voordoen, dan komen zij samen tot een oplossing en is de onderwijsloopbaan van de leerling niet in het geding. Dit geldt echter niet voor alle leerlingen. De schattingen van het aantal thuiszittende kinderen variëren behoorlijk¹, maar dat het hier om een ongewenst fenomeen gaat, behoeft geen betoog. In 2013 meldt de staatssecretaris in zijn brief ter gelegenheid van de dag van de leerplicht² nog dat de cijfers weliswaar op hoofdlijnen een positieve ontwikkeling laten zien, maar dat nog steeds een extra inzet nodig is om thuiszitten tegen te gaan. Dit artikel gaat over een van deze kinderen³ en de lessen die geleerd kunnen worden van alles wat zich rondom dit kind heeft afgespeeld.

Een jongen

Centraal staat een inmiddels 15,5 jarige, leerplichtige jongen die na een problematische basisschoolperiode, in de tweede klas van het voortgezet onderwijs wordt geschorst. Wat dan volgt is een periode van bijna twee turbulente jaren waarin een Rebound een rol speelt, een observatietraject wordt uitgevoerd in een gespecialiseerde voorziening, onderwijs op afstand plaatsvindt en meerdere pogingen worden ondernomen om hem te plaatsen op een andere school voor voortgezet onderwijs. In het najaar van 2013 lukt het uiteindelijk om passend onderwijs te realiseren op MBO-niveau. Rondom deze jongen worden twee verhalen verteld.

Aan de ene kant is er de opvatting van deze leerling en zijn ouders: hij is een slachtoffer van structureel pesten, al vanaf de basisschool. Wanneer hij wordt gepest, of anderszins wordt uitgedaagd dan doet hij zijn best om zich te beheersen, maar dat lukt niet altijd. Hij kan dan zeer boos reageren en gaat zo nu en dan te ver. Dat mag natuurlijk niet, maar is wel begrijpelijk, gezien alles wat hij al heeft meegemaakt en het gegeven dat hij zich telkens weer probeert te beheersen. De ouders schakelden een psycholoog in om hun zoon te leren hiermee beter om te gaan. Wat hen betreft zou de school – en later bijvoorbeeld de Rebound – er veel meer aan moeten doen om het pesten tegen te gaan en de pesters aan te pakken. Zij begrijpen niet hoe het kan zijn dat hun zoon wordt gezien als een jongen die niet in de klas te handhaven zou zijn.

Aan de andere kant is er de opvatting van de betrokkenen bij de school voor voortgezet onderwijs, waar hij is geschorst en de Rebound die het ingezette traject voortijdig beëindigde: deze leerling is een jongen van twee kanten. In situaties waarin hij zich goed voelt, toont hij zich als een spontaan, leuk kind, dat zich goed weet te gedragen. Zijn gedrag slaat om zodra iets hem niet zint. Dan kan hij verbaal en fysiek overreageren. Hij heeft een kort lontje, toont zich vaker onhandelbaar en geeft er geen blijk van naar zichzelf te kunnen kijken en zichzelf bij te kunnen sturen. Er zijn bijna dagelijks incidenten. Deze leerling wordt niet structureel gepest, is eerder zelf degene die aanzet tot conflicten. Het gesprek met de ouders over deze problematiek komt niet of nauwelijks van de grond. Deze benaderen hun zoon te eenzijdig als slachtoffer, zijn terughoudend in het verstrekken van informatie, en werken niet of nauwelijks mee aan het realiseren van oplossingen.

De betrokken psycholoog concludeert weliswaar dat sprake is van een gedragsstoornis, maar is net als de voorziening waarin het observatietraject plaatsvond, van mening dat het hier gaat om een kind

---

¹ Zoals ook Ingrado, de vereniging van gemeentelijke afdelingen leerplicht en RMC-regio's¹, in 2012 al meldde¹. In mei van datzelfde jaar kwam de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap nog tot een aantal van 16.641 thuiszittende kinderen.

² Brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, gedateerd 21 maart 2013, met als onderwerp 'Voortgang aanpak schoolverzuim'.

³ Dit artikel is gebaseerd op een in 2013 door Gedragswerk verricht onderzoek.

dat past in een reguliere onderwijssetting, mits deze op de juiste wijze wordt ondersteund en leerkrachten en anderen de juiste handelingsadviezen krijgen.

Wat ging er fout?

Wie verwacht dat systeemfouten, tekortschietende financiën, schotten tussen wetten, of andere “grote oorzaken” een overheersende rol speelden, komt bedrogen uit. Ook was het niet zo dat de betrokken partijen willens en wetens in de weg stonden van een oplossing. Integendeel, iedereen deed er vanuit het eigen perspectief alles aan om passend onderwijs te realiseren voor deze jongen.

De conclusies die hier worden geformuleerd in het geval van deze ene jongen, zijn beslist niet uniek. De ervaringen van project Gedragswerk (sinds 2005) laten zien dat in tal van vastgelopen situaties tegen dezelfde oorzaken wordt aangelopen. Wat ging er mis?

“Wie de geschiedenis niet kent is gedoemd ze te herhalen” (Santayana, 1905).

De ontvangende school voor voortgezet onderwijs kreeg niet de beschikking over alle noodzakelijke informatie, waardoor de school onvoldoende kon anticiperen op de onderwijsbehoeften van deze leerling. Hieraan is debet het gegeven dat bij de overgang van primair- naar voortgezet onderwijs geen sprake was van een open en volledige uitwisseling van informatie van basisschool en ouders naar de ontvangende school. Informatie werd mondeling overgedragen en kreeg het stempel vertrouwelijk. Een van de argumenten was dat de jongen een nieuwe kans verdiende. Dit stond in de weg van open communicatie tussen school en ouders.

Daarnaast kreeg het verleden van deze leerling en zijn ouders geen plaats in de relatie met de ontvangende school. Ook al was van meet af aan duidelijk dat deze leerling en zijn ouders de basisschoolperiode hadden ervaren als bijzonder onprettig en was bekend dat dit ook voor de betrokken basisschool gold, hiermee werd weinig tot niets gedaan. Toen al lagen de controverses op tafel ‘slachtoffer van pesten of pester’, en ‘wel of niet gediscrimineerd’. Het vertrouwen van ouders in het onderwijs was ernstig geschaad. Het kwam niet tot een goed gesprek hierover. Dit betekent echter zeker niet dat dit verleden voor ouders en deze leerling was afgesloten. Integendeel. Het gegeven dat hierover geen gesprek plaatsvond, betekende dat ouders en zoon deze bagage “meenamen” naar het voortgezet onderwijs. Ook was een gevolg dat de onderlinge relatie en het vertrouwen van meet af aan zeer fragiel waren.

Onderwijsprofessionals vragen en accepteren geen hulp

Van twee scholen is duidelijk dat op het moment dat – geleidelijk – handelingsverlegenheid dreigde en duidelijk werd dat alle inspanningen onvoldoende effect sorteerden, niet de keuze is gemaakt om gedegen diagnostisch onderzoek te laten uitvoeren en advies te verkrijgen van deskundigen op het terrein van pesten en gedragsproblematiek. Dit ondanks een toename van het aantal incidenten. De nadruk lag sterk op eigen, individuele- en teamobservaties van gedrag en onderling uitgewisselde handelingsadviezen.

In onze beleving doen we er alles aan, maar...

Alle hoofdrolspelers deden er, vanuit een grote betrokkenheid en motivatie, alles aan om voor deze leerling passend onderwijs te realiseren. Tegelijkertijd was er bij alle partijen sprake van gedrag dat averechtse effecten had. Enkele voorbeelden:

- Ouders, de advocaat en een adviseur van een landelijke organisatie die hen bijstaan, verstrekken niet de informatie waarom wordt gevraagd, die de betrokken onderwijspartijen nodig hebben om tot inzicht te komen zodanig dat deze leerling passend onderwijs kan worden geboden;
- Ouders, de advocaat en een adviseur van een landelijke organisatie die hen bijstaan, staan niet open voor een tweezijdige benadering, waarin ook serieus aandacht krijgt de door scholen gerapporteerde bijdrage van deze leerling aan de verschillende incidenten, en de door de psycholoog gestelde diagnoses, onder meer van een gedragsstoornis NAO;

- Ouders, de advocaat en een adviseur van een landelijke organisatie die hen bijstaan onderhandelen niet over een oplossing voor hun zoon, maar wisselen uitgesproken opvattingen uit zonder dat het tot een dialoog komt;
- Onderwijsprofessionals staan niet open voor een tweezijdige benadering, waarin vanuit de wens samen te werken aan een oplossing voor deze leerling aandacht wordt besteed aan de opvattingen en wensen van ouders;
- Onderwijsprofessionals stellen vastgestelde procedures voorop in situaties waarin aandacht voor ouders en deze leerling voorop zou dienen te staan. Dit is het geval in situaties waarin emoties aan de zijde van ouders en deze leerling de overhand krijgen en sprake is van waarneembare signalen van een gebrek aan vertrouwen in de betrokken onderwijsactoren. Door op deze momenten procedureel te reageren, nemen de spanningen toe;
- Onderwijsprofessionals investeren nauwelijks in het ontwikkelen van een goede relatie met de ouders en het herstellen van het onderlinge vertrouwen (dit ondanks het gegeven dat dit op meerdere momenten door diverse betrokkenen is geadviseerd);

Spanning tussen effectief communiceren en pedagogisch handelen

De betrokken onderwijsprofessionals communiceren vanzelfsprekend op meerdere momenten zowel met deze leerling als met zijn ouders. Zeker wanneer het gaat om een gesprek waaraan zowel ouders als kind deelnamen en in het geval van schriftelijke rapportages, zijn de formuleringen echter vaak pedagogisch van aard, rekening houdend met de impact op de leerling. Positieve ervaringen en complimenten worden benadrukt. Negatieve feedback zit vaker “ingeklemd” tussen positieve feedback. In een situatie zoals deze, waarin sprake is van meningsverschillen over de aard van de problematiek en het aandeel van deze leerling daarin, en waarin sprake is van stevige emoties, werkt deze aanpak niet goed. Eenvoudigweg omdat deze voeding geeft aan zowel een negatieve als een positieve uitleg. Sterk pedagogisch getinte communicatie biedt zowel aanknopingspunten om een (zeer) negatief beeld te schetsen van deze leerling, als om tot een (zeer) positief beeld te komen. In gespannen, of zelfs conflictueuze situaties, zijn emoties hierin veelal leidend. En dat terwijl dit type communicatie van volwassenen vraagt om er goed en onbevangen in te staan en zorgvuldig te beoordelen wat er precies gaande is. Waar dit niet gebeurt liggen misverstanden en olopende spanningen op de loer.

Angst bij de komst van een advocaat

Met de komst van een advocaat en een toenemende dreiging van een juridisch geschil, heeft de zorg over de mogelijke negatieve gevolgen voor de school, een zeer grote invloed op het doen en laten van de betrokken actoren. Hierdoor winnen andere belangen dan passend onderwijs voor deze leerling aan gewicht.

Op het moment dat een juridisch geschil een mogelijkheid lijkt te worden, wordt de communicatie over de situatie van deze leerling vaak “weggehaald” bij het schoolteam en wordt deze overgenomen door de betrokken bestuurders en advocaten. We zien dit hier met name bij de verwijderende school voor voortgezet onderwijs. Hierdoor komen de gesprekken over mogelijke oplossingen verder af te liggen van deze leerling en gaan juridische overwegingen en afwegingen met het oog op de onderwijsinstelling als geheel, een grote rol spelen. Daarnaast heeft het er in dit voorbeeld alle schijn van dat op verschillende momenten de betrokkenen op bestuurlijk niveau, de advocaten en diegenen die direct met deze leerling te maken hadden in en om de klas, niet langer over dezelfde informatie beschikten.

Het tweede waargenomen effect is dat de mogelijke negatieve gevolgen voor de school, maken dat de betrokken onderwijspartijen zeer omzichtig gaan opereren, en nadrukkelijker vanuit vastgestelde procedures te werk gaan. Dit heeft tot gevolg dat de flexibiliteit in het vinden van een oplossing afneemt: mogelijk is uitsluitend datgene wat binnen een strikt uitgelegde toepassing van regels en procedures is toegestaan.

Waar is de regie?

Tijdens de onderzochte jaren speelden meerdere organisaties en personen, soms gezamenlijk, soms los van elkaar, opeenvolgend een rol. Zowel aan de zijde van het onderwijs als aan die van deze leerling en zijn ouders. Gedurende het gehele proces ontbrak een neutrale regisseur die vanuit de

belangen van deze leerling de inspanningen van alle betrokken partijen regisseerde en hierop reflecteerde.

Naarmate de tijd verstrijkt nemen de emoties toe en verharden ingenomen standpunten en posities. Het lukt betrokkenen steeds minder om afstand te nemen van alle gebeurtenissen. Door de grote betrokkenheid, de ervaren druk, de grote belangen en het gegeven dat alle betrokkenen middenin het (soms zeer emotionele) proces zaten, ontbrak het aan kritische (zelf) reflectie op het proces en het eigen 'doen en laten'.

Daarnaast kan worden betwijfeld of na verloop van tijd bij betrokkenen nog sprake was van een volledig en juist zicht op het gehele proces, de verschillende procesfasen en de precieze betrokkenheid en inzet van de diverse actoren in de periode van 2011 tot en met 2013. Dit is met name relevant omdat alleen bij een volledig en juist zicht op het volledige proces, geleerd kan worden van eerdere ervaringen met en rondom deze leerling en de effectiviteit van handelen kan worden vergroot. Dit geldt voor alle betrokkenen.

Als iedereen op scherp staat, blijven kansen onbenut

Wanneer de onderlinge relaties en verhoudingen vertroebeld zijn, men elkaar over en weer verwijten maakt, het wederzijdse vertrouwen (zeer) beperkt is en de zorg voor het eigen belang zwaarder weegt dan het gemeenschappelijk belang (passend onderwijs voor deze leerling) dan wijst men naar elkaar als veroorzaker van problemen, wordt er veel over elkaar gesproken, maar veel minder met elkaar, wordt er veelal slechter geluisterd en gelezen, worden over en weer steeds minder vragen gesteld, wordt aan gedrag van anderen op basis van persoonlijke interpretaties betekenis gegeven zonder deze te controleren en gaat de aandacht steeds meer uit naar het gelijk krijgen. Geleidelijk aan krijgen emoties de overhand, in veel gevallen zonder dat betrokkenen zich hiervan bewust zijn. Uiteindelijk kan een situatie ontstaan waarin het er niet langer om gaat een oplossing te realiseren voor dit kind, maar dat voorop komt te staan "af te willen komen van deze zeer lastige mensen" of "wraak te willen nemen op de schuldigen". In dit voorbeeld speelde dit bij enkele betrokkenen. Meerdere van de tot nu toe geformuleerde conclusies en aanbevelingen, vinden hier hun oorsprong.

En dan kan het zijn dat reële kansen onbenut blijven. Dan wordt bijvoorbeeld niet tot overeenstemming gekomen op momenten dat een objectieve buitenstaander meent dat partijen het onderling goed eens zouden kunnen zijn. Dat is in de onderzochte casus zeker enkele keren het geval geweest. Zowel aan de zijde van de ouders, als aan de zijde van de betrokken onderwijsprofessionals.

Wat te doen?

Het leeuwendeel van de hier beschreven problemen had kunnen worden voorkomen. Veel situaties, die op dat moment massief en onvermijdelijk leken, waren, terugblikkend, goed beïnvloedbaar en er waren meerdere momenten waarop het tij waarschijnlijk gekeerd had kunnen worden. De belangrijkste adviezen op een rij.

- a) Een goede overdracht van het primair naar het voortgezet onderwijs is altijd van groot belang, maar zeker in een situatie dat passend onderwijs niet voor zich spreekt. Dit is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de betrokken basisschool, de school voor voortgezet onderwijs en de ouders of verzorgers. Alle betrokken partijen zouden in het belang van het kind, moeten staan op een volledige informatievoorziening en er alles aan moeten doen om deze te bewerkstelligen.
- b) Een school doet er goed aan te beseffen dat met de aanmelding van een leerling, ook de ouders "zich aanmelden". Dat betekent dat deze vanaf dat moment een gespreks- en samenwerkingspartner zijn van de school. Bij een vermoeden of besef van een beladen basisschoolperiode of problemen rondom een leerling, is het zaak hierover het gesprek aan te gaan met de ouders. Niet alleen vooruitblikkend, maar ook terugblikkend. Hoe ernstiger de problematiek, des te belangrijker dit is. Enerzijds gaat het er in dit gesprek, of deze gesprekken, om een basis te creëren voor een goede relatie en wederzijds vertrouwen. Dit vraagt om aandacht voor de ervaringen, percepties en emoties van ouders en de

(h)erkenning hiervan. Dit laatste is niet hetzelfde als *instemmen*. Integendeel, ook visieverschillen verdienen hier aandacht en vragen om afspraken: 'hoe gaan we hiermee om?'. Anderzijds gaat het er om, door een adequate uitwisseling van informatie te komen tot afstemming van verwachtingen (onder meer ten aanzien van onderwijsbehoeften en ambities).

- c) Zowel ouders als school hebben belang bij een open, eerlijk en oplossingsgericht gesprek over deze leerling. Zowel school als ouders kunnen hierin hun verantwoordelijkheid nemen. Hiermee wordt bedoeld op een gesprek waarin ouders en school informatie, standpunten en wensen met elkaar delen en samen werken aan een oplossing voor het kind. School en ouders doen er goed aan elkaar hierin als partner te zien en open te staan voor elkaars oplossingen.

Scholen wordt geadviseerd onbevooroordeeld aan ouders en kind te vragen om mee te denken over een oplossing. Samen te werken aan de beantwoording van vragen zoals: Hoe kun je ons helpen? Hoe kunnen wij jou helpen? Wat zouden wij kunnen doen om te zorgen dat het niet weer gebeurt? Wat kun jij doen om hier voor te zorgen? Dit houdt onder meer ook in dat – graag – gebruik wordt gemaakt van de door ouders ingeschakelde psycholoog.

Ouders wordt geadviseerd de school te vragen naar de aanpak die deze voor ogen heeft om tot een oplossing te komen. Daarnaast wordt van ouders gevraagd zich constructief op te stellen: Mag ik jullie helpen? Kan ik jullie helpen? Zij moeten naar de school toe gaan en in gesprek gaan.

- d) Problematiek rondom leerlingen kan zich geleidelijk ontwikkelen van 'lastig, maar hanteerbaar' naar 'niet hanteerbaar'. In de dagelijkse onderwijspraktijk wordt vaker het omslagpunt gemist waar hanteerbaar omslaat in onhanteerbaar. Vanuit motivatie en betrokkenheid proberen onderwijsprofessionals keer op keer zelf tot oplossingen te komen. Scholen en voorzieningen doen er goed aan een alertheid te ontwikkelen voor dit omslagpunt en – bij nadering van dit punt – een beroep te doen op extra deskundigheid die niet binnen de school beschikbaar is. Dit vraagt in de eerste plaats om het benoemen van indicatoren van dit omslagpunt zodat het voor alle betrokkenen waarneembaar en beoordeelbaar wordt (zoals 'Na x maal op basis van eigen inzichten verbetering te hebben nagestreefd zonder gewenst resultaat, wordt een extern deskundige ingeschakeld'). Dit vraagt daarnaast om het besef dat een team niet alle problemen zelf hoeft aan te kunnen.
- e) Houd in de communicatie over de vorderingen van een leerling rekening met de verschillende informatiebehoeften van ouder en kind. Er kunnen goede redenen zijn om niet tegelijkertijd met ouders en kind in gesprek te gaan.
- f) Partijen doen er goed aan om de inzet van een advocaat zo lang mogelijk uit te stellen en in plaats daarvan gebruik te maken van een onafhankelijk en professioneel mediator. Daarvan is hier gedurende de gehele onderzochte periode geen sprake geweest.
- g) Stel tijdig een regisseur aan die door alle betrokkenen wordt (h)erkend als neutrale partij.
- h) Nodig vaker alle betrokkenen uit voor een gezamenlijk overleg, zodat alle beschikbare informatie en alle gezichtspunten tegelijkertijd op tafel gelegd kunnen worden.